

JAPON BAHÇELERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ¹⁾

Yrd. Doç. Dr. Yalçın ÖZGEN²⁾

Kısa Özet

Bahçe sanatında önemli yer tutan Japon bahçe sanatı din ve sosyal yapı gibi değişik etkiler altında kalarak ilginç bir süreç içinde bugünkü düzeyine ulaşmıştır.

Bir çok peyzaj mimarına esin kaynağı olan buna karşın Ülkemizde bilinmeyen bu sanatın tarihsel süreci içinde örnekleriyle ihcelenmesi tanınmasına yardımcı olacaktır.

1-GİRİŞ

Japonya Asya kıtasının güney doğusunda 30° - 40° kuzey boylamlar arasında, kuzey-güney doğrultusunda uzanan, uzunluğu 1500 km, genişliği 225 km olan 3 ü büyük, çok sayıda adalar üzerinde yerleşmiştir. Doğusunda adayı Kore'den ayıran sığ Japon Denizi, batısında ise Pasifik Okyanusu bulunur.

Keskin hatlarını kaybetmiş dağlar ve aralarındaki vadiler arazinin bel kemliğini oluşturur. En yüksek yeri kutsal Fuji Dağı 3720 m'dir. İklim nemli fakat kuzey-güney doğrultusunda değişiklik gösterir. Yıllık ortalama sıcaklık Kyoto'da 13 °C dir. Yıllık ortalama yağış yine aynı kentte 150 cm'i bulur. Toprak verimlidir fakat ekilecek topraklar toplam yüzölçümünün 1/8 ini oluşturur. Ormanlar ülkenin büyük bir bölümünü örterler. Yaklaşık olarak Ülkemizin 3 katı nüfusa, buna karşın yarısı kadar yüzölçümüne sahiptir Japonya.

Shinto ve Budizmin Zen mezhebini din olarak seçmişler ve bu dinlerin doğayı ve varlıklarını kutsal saymaları nedeniyle Japonlar çiçeğe, ağaca, taş, suya, güneşe saygı duymuşlardır. Bahçe sanatının Japonya'da önemli gelişme göstermesinde dinin etkisi büyük olmuştur.

"Basit bir doğal peyzaj" olarak tanımlayabileceğimiz Japon bahçe sanatı ülkeye Kore yoluyla Çin'den gelmiş ve Japon insanının doğaya olan saygısı ve ince zevki ile bütünleşerek gelişmiştir (Schaarschmidt-Richter, 1979).

2. TARİHSEL GELİŞİM

Bahçe sanatı tarihinde önemli bir yeri olan Japon bahçe sanatı uzun ve ilginç bir süreç geçirerek bugünkü düzeyine ulaşmıştır. Bu tarihsel gelişimi dönemlere göre şöyle özetleyebiliriz:

2.1. Başlangıç ve Heian Dönemi

Eski devirlerde Japonlar, devlet yöneticileri için etrafı su hendekleri ile çevrili çok büyük toprak parçalarını mezar olarak kullanmışlar ve buraları ağaçlandırmışlardır. Kazılan hendeklerden çıkan toprağın bir bölümü bu hendeklerin ortasında bulunan alanın yükseltilmesinde kullanılmıştır. Daha sonra ya bu alanlar ağaçlandırılmış ya da bu alanların kutsal sayılması nedeniyle insanların buralara girmeleri yasaklandığından çevreden uçuşan tohumlarla alan insanın yardımı olmadan bitkilenmiştir (Bkz. Şekil 1).

Şekil-1
Su kanalıyla çevrili imparator mezarı.

İlk Japon bahçeleri Shinto rahiplerinin törenleri için çakıl taşları ile döşenmiş avlular biçiminde yapılmış; giderek kaya, su ve bitkinin mekâna getirilmesini tepelik, ada ve köprüler izlemiştir. Nâra'da yapılan ilk bahçelerde Çin kültürünün etkisi görülmektedir. Kazı sonucu ortaya çıkarılan bahçelerde, gölet ve yol sınırlarının taşlarla belirlendiği anlaşılmaktadır (Kuck, 1984).

Başkent Nâra'dan Kyoto'ya taşınması ile başlayan Heian döneminde (974-1185) bahçe yapımı hızlı bir gelişme göstermiştir. Kyoto kenti yakınındaki yapay Biwa gölünden bahçelere su verilmeye başlanması bu gelişmenin önemli nedenlerinden biri olmuştur (Slawson, 1987).

Kyoto kent merkezinde yapılan bir seri arkeolojik kazıda bu döneme ait bahçe kalıntıları bulunmuştur. Kayano-in adlı bahçenin Japon bahçe tarihiyle ilgili bir çok soruya yanıt vereceği sanılmaktadır.

1) 15 Kasım 1989 da Japon Haftası nedeniyle Mimar Sinan Üniversitesinde verilen bu dıalı konferans Japon Foundation'ın değerli katkıları ile gerçekleşmiştir.

2) F.U. Orman Fakültesi Öğretim Üyesi

1053'te yapılan Byodo-in (Jodoshi-ki) cenneti andıran bir bahçedir. Büyük gölet ve içindeki ada bu dönemin özelliklerini taşımaktadır. Bina önündeki taş fener de (toro) bu bahçeye özgüdür. Bahçe oldukça sade bir biçimde tasarlanmıştır.

Japon bahçesinin en önemli öğeleri kaya, su ve bitkidir. Bitkisiz bir Japon bahçesi yapılabilir fakat kaya ve taşsız bir bahçe bulabilmek oldukça güçtür. Kayanın kullanılması dinsel ve felsefidir. Kaya ölümsüzlüğün, uzun yaşamın simgesidir (Özgen, 1987).

2.2. Kamakura Dönemi

Kamakura dönemi (1185-1392) kargaşalar ve sivil halkın mücadelesine sahne olmuştur. Budist "Cennet bahçeleri" özgür bir simbolizm ile düşman çevreden dine bir sığınak oluşturmuşlardır. Resimsi tasarım tekniği bu dönem sonuna doğru en yüksek estetik değere ulaşmıştır (Jellicoe, 1987).

Kinkakuji (Rokuon-ji), Altın Mâbet iki üst katının altınla kaplı olması nedeniyle bu şekilde anılır ve içinde bulunduğu gölet üzerinde yüzer gibi görünür. Önce villa olarak inşa edilmiş sonra mâbete çevrilmiştir. Gölet ortadaki adaya ikiye bölünmüş ve yapı önünde iki ayrı yerde oluşturulan adacıklar uzun yaşamı simgeleyen kaplumbağaya benzetilmişlerdir. Yapılan bir düzenleme ile görüş optik olarak ön plandaki adacıklara çekilmiş ve böylece adanın arkasında kalan gölün diğer bölümü düşsel bir uzaklıkta kaybolmuş duygusu vermektedir.

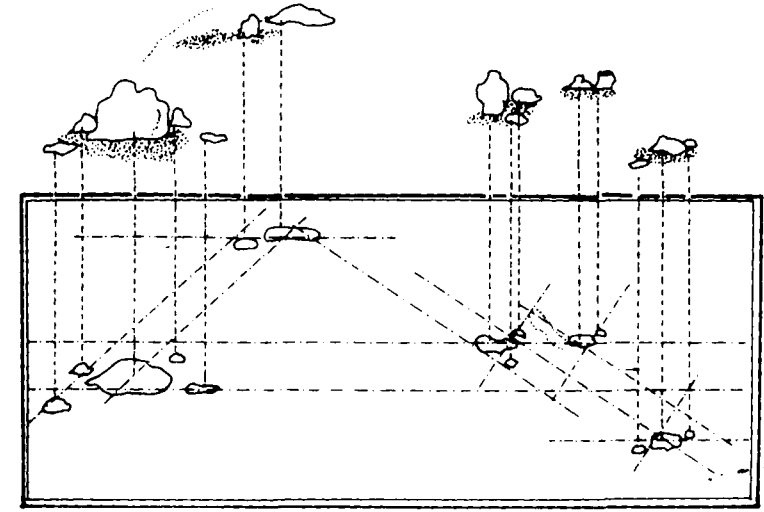
2.3. Muromachi ve Momoyama Dönemleri

Muromachi (1392-1573) ve Momoyama (1573-1615) dönemlerinde dinsel olmayan bahçeler yeniden ortaya çıkarak Çin'deki Sung hanedanlığı etkisinde bahçe sanatının zirvesine ulaşmış, Zen Budizmi mabetlerinde ayrıık çay töreni evleri ve seyirlik bahçelerin gelişmesine yardımcı olmuşlardır (Kuck, 1984).

Ryoan-ji (1499) tapınak bahçesi ressam ve bahçıvan Soami tarafından yapılmıştır. Bu bahçe Japon bahçelerinin içinde dünyaca en tanınmış olanıdır. Kuru peyzaj (Karesansui) tipinde yapılmıştır. Eni 10 m, boyu 30m olup bir kenarı mabedin verandası, diğer 3 kenarı ise üstü kiremit çatılı toprak duvarla çevrilidir. İri taneli beyaz kum serili, düz zemin üzerine yerleştirilmiş 15 irili ufaklı kayadan oluşmuştur. Bahçede zamanla oluşan yosunlardan başka bitki yoktur. Kaya grupları 5, 2, 3, 2, 3'er kayadan oluşmuştur. Asimetrik denge kurulmuş, kaya grupları kendi içlerinde ve diğer gruplarla birlikte belirli bir dinamizm oluşturmuşlardır. Bahçenin basit güzelliği felsefi düşüncüyü çağrıştırmaktadır (Bkz. Şekil 2).

Daisen-in (1513) te rahip Soho ve ressam Soami tarafından yapılmış bir Zen bahçesidir. Bir bölümü 30 m² diğeri 70 m² lik L şeklinde seyirlik bir bahçedir. Düzenleme sembollerle oluşturulmuştur. Geri planda budanmış çalılardan oluşan bir dağ vardır. Bu görüntü dik duran iki kaya ile vurgulanmıştır. Hemen sağda bir çağlayan bulunur. Solda kayalardan oluşan kaplumbağa adası ile sağda turna kuşu adası yer alır. Çağlayandan dökülen sular beyaz dişli kum ile sembolize edilmiştir. Bu simbolizm, Zen'in hiçliğe ulaşma felsefesinden kaynaklanır (Bkz. Şekil 3).

Ginkaku-ji (1482) ressam Soami tarafından yapılmıştır. Yüksek boylu çitlerden oluşan karakteristik bir yoldan geçilerek giriş kapısına ulaşılır. Bahçede kaya, su ve zarif bitkilerden oluşan bir kompozisyon yapılmıştır. Anayapı önünde bulunan kesik koni biçimli kum yığını "ay tepesi" olarak adlandırılır. Yükseltilmiş kum yığını ise okyanusu simgeler. Kum yığınlarının

Şekil-2
Ryoan-ji "kuru peyzaj" bahçesi

kumun zaman zaman temizlenmesi amacıyla toplanarak yığınlar oluşturulması, daha sonra tekrar yere serilmesi sırasında ilgi çektiği için yığınlara biçim verilerek bahçede plastik obje olarak kullanılmış olması büyük bir olasılıktır. İçinde göleti olan ve gezilebilecek tipte bir bahçedir.

2.4. Edo Dönemi

Edo (1603-1668) döneminde dini olmayan gezinti bahçeleri çayevinin döşeme taşlarından gelişerek bir hareket, gezinti bahçesi oldular. İlk bahçe öğelerine taş fenerler (toro), taş el yıkama leğenleri (tsukubai) de eklendi.

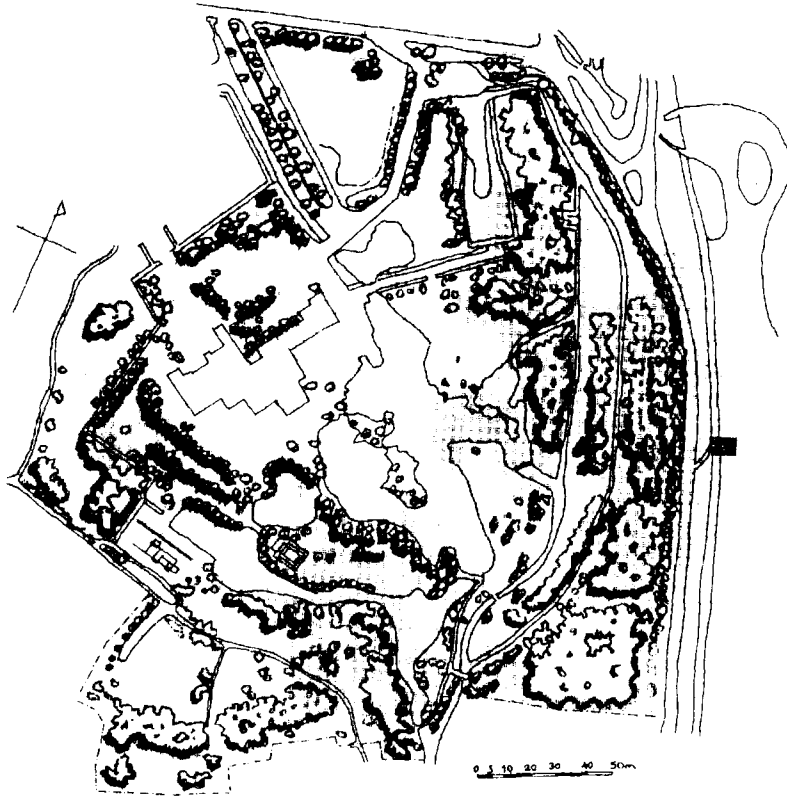

Şekil-3
Daisen-in, sembolik Zen bahçesi

Nijo-jo (1601) de yapılıp (1629) da bahçesi Kobori Enshu tarafından değiştirilmiş bir şato bahçesidir. Bahçe içindeki gölet ve ada, kaya düzenleme açısından ilginçtir. Ada eğri bögür bir tepecikten, çevresi yuvarlak biçimli taşlardan oluşur. Çağlayan adanın gerisinde bulunur. Kayaların çok kullanıldığı bu bahçenin kuru peyzaj bahçeye benzediği ve büyük olasılıkla orijinalinde kompozisyonun o şekilde tasarmlandığı sanılmaktadır. Bahçede yaşlı ağaç bulunmamaktadır. Bu da yukarıda sözü edilen savı doğrular niteliktedir. Bahçe alanı içinde farklı bir tip bahçe bulunmaktadır.

Göletin kıyı çizgisini oluşturan düzensiz kayalar, yakından bakıldığında çok iri görünürler, fakat asıl bakış uzaklığının verandadan itibaren olacağı düşünülürse bu büyüklük normal sayılabilir. Kaya düzenlemesi yüksek bir estetik değer taşımaktadır. Bahçe shogun Tokugawa'nın askeri gücünü gösterir bir süse dönüşmüştür.

Katsura İmparator Villasının yapımına 1620 de başlamıştır. Büyük bir Japon bahçesi ve tümüyle Japon mimarisinde yapılardan oluşur. Kobori Enshu tarafından yapılmıştır. Gölet içindeki 5 adaya ahşap, toprak ve taş köprülerle geçiş sağlanmıştır. Manzara ve döşemede malzeme çeşitliliğine özen gösterilmiştir. Sürpriz etkisi yaratmak amacıyla bahçede yürüdükçe manzaralar gözden kaybolup yeniden ortaya çıkacak biçimde yerleştirilmişlerdir (Bkz. Şekil 4).

Şekil-4

Katsura İmparatorluk Villası (Ortakdaki büyük ve girintili çıkıntılı koyu renkli olan gölettir).

Bahçe Japonya'nın en güzel üç manzarasından biri kabul edilen İç Denizde bir kıyı parçası (Amanohashidate) burada kopya edilmiştir. Yollarda kullanılan malzeme çeşitliliği kompozisyona canlılık kazandırmaktadır.

Sento Emekli İmparator Sarayı 1630'da inşa edilmiştir. Bahçesi Kobori Enshu tarafından yapılmıştır. Bahçede dar bir boğazla birleşen iki gölet bulunur. Ödünç manzara tekniği (shakkei) ile mekân daha derin ve arkada bulunan orman bahçenin devamı gibi gösterilmiştir. Gölet içindeki adaya ulaşım zigzaglı köprü ile olur. Köprü üzerinde bulunan pergolaya mor salkım sardırılarak bu mekanın yalnızca geçiş için değil seyir için de kullanılabilmesi sağlanmıştır. Güneydeki göletin kıyısı yassı çakıllarla döşenerek buraya ilginç bir doku kazandırılmıştır. Çakıl taşları gölet içine doğru da döşenerek kompozisyonda birliğin sağlanmasına çalışılmıştır (Bkz. Şekil 5).

Şekil-5

Sento Emekli İmparator Sarayı Bahçesi

Shugaku-in İmparator Villası 1659 da bitirilmiş ve ayrı kotlarda konumlandırılan üç villa, çayevi ve bahçelerinden oluşmuştur. Diğer imparator bahçeleri içinde en çağdaş tasarıma sahip olanıdır. Üst villa, içinde iki adanın bulunduğu bir gölete bakar. Dağın eteğinde yerleştirildiğinden en düşük ve en yüksek noktalar arasında kot farkı 40 m'yi bulur. Bu kot farkından yararlanarak çağlayanlar, taşlardan sıçrayarak akan derecikler oluşturulmuştur.

Orta villadan üst villaya özel olarak budanarak biçimlendirilmiş çam ağaçları arasından çıkılır. Yukarıda villanın bulunduğu tepenin yamacı "okarikomi" denilen boylu çalılarının budanması ile oluşturulmuş yüksek bir yer örtücü ile kaplanmıştır. Bitkiler oldukça ilginç bir manzara oluştururlar. Göletin batı kıyısından bakıldığında geri planda ormanlık yamaçların görünümü bahçenin bu yönde devamı gibi algılanmaktadır (Bkz. Şekil 6).

2.5. Yeni Dönem

Bu son dönemde dini olmayan bahçelerde estetiğe daha özen gösterilmeye başlanmıştır. Ödünç manzara (shakkei) tekniği uygulanması artmıştır. Bitkilere karikomi tekniği ile budanarak

3- SONUÇ

Çok kısa olarak Japon bahçesinin zaman içindeki evrimini örneklerle incelemeye çalıştık. Japon bahçesi efsanevi felsefesi, zarif stili ile geleneklerine bağlı Japonlar tarafından orijinaline sadık kalınarak yüz yıllar öncesinden günümüze kadar gelebilmiştir. Geçmişten esinlenerek, çağdaş teknik ve malzemeler kullanılarak bugün çağdaş Japon bahçeleri de yapılmaktadır.

Bu bahçe sanatını tanınmanın Ülkemizde giderek yozlaşmaya başlayan küçük bahçelerin tasarımına önemli katkıları olacağı kuşkusuzdur.

KAYNAKLAR

- Jellicoe, G. ve S., 1987, *The Landscape of Man*, 2.Ed. Thames and Hudson, London.
- Kuck, L., 1984, *The World of the Japanese Garden* 4. ed. Weatherhill, Tokyo.
- Kyoto Office of the Imperial Household, 1987, *Imperial Palaces and Villas in Kyoto*. Kyoto.
- Schaarschmidt-Richter I., 1979, *Le Jardin Japonais*. Office du Livre, Friburg.
- Slawson, D., 1987, *Secret Teachings in the Art of Japanese Gardens*. Kodansha International Ltd. Tokyo.
- Özgen, Y., 1988, *Japon Bahçelerinde Bazı Tasarım Teknikleri*. I.Ü. Orman Fakültesi Dergisi Seri: A Cilt: 38 Sayı: 2.

Şekil-6
Shugaku-in İmparatorluk Villası
a) En üst kattaki bahçe ve gölet,
b) Orta kattaki küçük bahçe,
c) Giriş katındaki bahçe

kaya biçimi veya soyut biçimler verilmiştir. En önemli özellikte yer darlığı nedeniyle bahçelerin giderek küçülmesidir.

Heian-Jingu mabedi ve bahçesi (1895-1914) yıllarında Jihei Ogawa tarafından düzenlenmiştir. Kyoto'nun başkent oluşunun 1100. yıl anısına yapılan bahçe Çin etkisinde kalmıştır. Bahçede çevresi düzenlenmiş bir göl bulunur.

Çok sayıda süs ağacı bahçeye renk katmaktadırlar. Bu ağaçlar kiraz ve kayısı ağaçlarıdır. Gölün bir ucunda Çin'den esinlenerek yapılmış üstü kapalı bir köprü bulunur. Gölet içindeki ada küçük olup geçiş ve atlama taşları yoluyla sağlanmıştır.

Son 15-20 yıldır Japon bahçe mimarları bir taraftan geleneksel bahçelerini devam ettirirken diğer taraftan eskiden esinlenerek yeni bahçe ve park düzenlemeleri yapmakta ve bahçe sanatının evrimine yardımcı olmaktadır. Çağdaş görünüşlü ve daha işlevsel pek çok Japon bahçesi bugün yalnızca Japon'ya değil başka bir çok ülkeyi de süslemektedir.